

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної

Кафедра початкової освіти

УДК 373.3.091.312

ДИПЛОМНА РОБОТА

**на тему: ВИКОРИСТАННЯ КОЛЕКТИВНИХ ФОРМ РОБОТИ У
НАЛАГОДЖЕННІ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ**

Студентки 2 курсу групи МАП

Освітньої програми:

Початкова освіта. Дошкільна освіта

Спеціальності 013 Початкова освіта

Галузі знань: 01 Освіта / Педагогіка

Ступеня вищої освіти магістра

Науменко Вікторії Віталіївни

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

Любчак Людмила Володимирівна

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис)(ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2021

План

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ НАЛАГОДЖЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ КОЛЕКТИВНИХ ФОРМ РОБОТИ	12
1.1. Міжособистісні стосунки молодших школярів: психолого-педагогічний аналіз	12
1.2. Колективні форми роботи як фактор формування міжособистісних стосунків учнів	19
1.3. Специфіка побудови міжособистісних стосунків учнів молодшого шкільного віку (за результатами експериментальних досліджень)	26
РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ КОЛЕКТИВНИХ ФОРМ РОБОТИ У НАЛАГОДЖЕННІ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ УЧНІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ШКОЛИ І СТУПЕНЯ	37
2.1. Педагогічні умови формування сприятливих міжособистісних стосунків у колективі молодших школярів	37
2.2. Практика застосування колективних форм роботи на уроках в контексті ідей Нової української школи	45
2.3. Використання колективних творчих справ у формуванні дружніх стосунків молодших школярів	50
2.4. Організація колективного ігрового спілкування з учнями молодшого шкільного віку	60
ВИСНОВКИ	77
ЛІТЕРАТУРА	81
ДОДАТКИ	86

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні зміни, що відбуваються в суспільстві, освіті, диктують введення нових підходів до проблем побудови міжособистісних стосунків у навчально-виховному колективі учнів. У даний час спостерігається дефіцит стійких міжособистісних стосунків між дітьми молодшого шкільного та підліткового віку, які живуть в умовах активної інформатизації суспільства (комп'ютеризації, телебачення тощо), що має потужний вплив як на галузь освіти, так і на організацію дозвілля підростаючого покоління. Перед науковцями постає питання: чи потрібні сучасній дитині в умовах доступності та надлишку інформації міжособистісне спілкування, взаємодія, дружні стосунки. Проблема організації продуктивних міжособистісних взаємин для успішної соціалізації сучасних молодших школярів є однією з ключових.

Вивчення дитини в системі її стосунків з однолітками набуває великого значення й актуальності в умовах дистанційного навчання. У методичних рекомендаціях «Організація дистанційного навчання в школі» МОН пояснює: «Для будь-якого навчання комунікація є невід'ємним складником педагогічного процесу. Від рівня комунікації залежить її ефективність, і дистанційне навчання тут не виняток. Взаємодія між учнями та вчителями в дистанційному навчанні відбувається в межах штучно створеного комунікативного простору. Комунікативний простір передбачає сформовану ситуацію взаємодії, в якій є місце, час та взаємне бажання для спілкування, спрямовані на досягнення цілей процесу навчання. В умовах дистанційного навчання цей процес складніший, породжений необхідністю спільної діяльності, сприйняття та розуміння інших у віртуальному просторі. Діалог між учителями й учнями є важливим у ході як письмового, так і усного онлайн-спілкування. При цьому необхідно, щоб учень чи учениця отримували якісний зворотний зв'язок, це додатковий стимул та мотивація. При роботі в групі або спільноті вчителю/вчительці необхідно створювати для окремого учня або учениці ситуації успіху поруч з однолітками» [31].

Молодший шкільний вік найменш вивчений з цієї точки зору і залишається відкритим питання розвитку міжособистісних стосунків дітей в освітньому процесі. Оскільки провідною в цьому віці традиційно вважається навчальна діяльність, а формування колективістських якостей тільки розпочинається, то дослідження, які стосуються даного вікового періоду, спрямовані переважно на вивчення міжособистісних стосунків у процесі навчання.

Проблема міжособистісних стосунків дітей з ровесниками достатньо детально вивчалась науковцями різного рівня (В.В.Абраменкова, І.В.Дубровіна, М.І.Лісіна, О.В.Киричук, В.С.Мухіна, Я.Л.Коломинський, А.М.Прихожан, Е.О.Смірнова, В.Г.Утробіна та ін.). У процесі багатьох досліджень у цій галузі накопичена велика кількість інформації щодо налагодження міжособистісних стосунків між дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку. Спілкування з однолітками, на думку науковців, відіграє важливу роль у житті молодшого школяра, адже воно є умовою формування громадянських якостей особистості та проявом розвитку якостей колективізму у дітей.

У Концепції Нової української школи зазначено, що учні мають володіти способами навчальної діяльності та взаємодіяти з іншими людьми. Учні мають залучатися до спільної діяльності, що сприятиме їхній соціалізації та дозволить успішніше оволодіти суспільним досвідом. У закладах буде створюватися атмосфера довіри, дружелюбності й доброзичливості, взаємодопомоги і взаємної підтримки при виникненні труднощів у навчанні та повсякденному житті. Освітню діяльність буде організовано з урахуванням навичок ХХІ століття відповідно до індивідуальних стилів, темпу, складності та навчальних траєкторій учнів: від комунікативних типів завдань (знайти спільну мову з друзями, учителями, однокласниками, батьками, незнайомими людьми) до творчих (креативно-інноваційних) [26].

Проблема використання колективних форм роботи в організації освітнього середовища молодших школярів набуває особливої актуальності у зв'язку з особистісно-орієнтованою спрямованістю педагогічного процесу в сучасній школі, що передбачає більш уважне ставлення дорослих до психологічного благополуччя дітей. Крім того, вивчення цього питання зробить більш повною характеристику молодшого шкільного віку. У зв'язку з цим доречним, на наш погляд, є дослідження особливостей спілкування і налагодження міжособистісних стосунків дітей молодшого шкільного віку в процесі організації та проведення колективних творчих справ.

Опираючись на наукові дослідження з даної проблеми, беручи до уваги нові виклики Нової української школи в контексті організації освітнього процесу, ми вважаємо за необхідне розкрити особливості побудови міжособистісних стосунків молодших школярів у процесі колективних форм роботи, які широко практикуються в НУШ. А тому темою нашого дипломного дослідження ми обрали: **«Використання колективних форм роботи у налагодженні міжособистісних стосунків молодших школярів».**

Об'єкт дослідження – процес налагодження міжособистісних стосунків молодших школярів.

Предмет дослідження – методика використання колективних форм роботи у налагодженні міжособистісних стосунків учнів молодшого шкільного віку.

Мета дослідження – дослідити вплив різних видів колективних форм роботи на налагодження сприятливих міжособистісних стосунків молодших школярів в освітньому процесі сучасної початкової школи.

Гіпотеза дослідження – процес формування міжособистісних стосунків молодших школярів буде ефективним за умов:

– опори вчителя на досвід класиків педагогіки та передовий педагогічний досвід щодо використання колективних форм роботи у формуванні міжособистісних стосунків школярів;

- врахування специфіки організації колективних форм роботи з дітьми молодшого шкільного віку;
- високого рівня обізнаності педагогів з методикою проведення різних видів колективних форм роботи та колективного ігрового спілкування з дітьми молодшого шкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз психолого-педагогічної, науково-методичної та навчальної літератури з проблеми використання колективних форм роботи в розвитку міжособистісних стосунків учнів школи I ступеня та визначити стан її розробки в науці і практиці.
2. Здійснити дефінітивну характеристику основних понять проблеми дослідження «міжособистісні стосунки», «колективні форми роботи» тощо.
3. Вивчити та визначити рівень сформованості міжособистісних стосунків сучасних учнів молодшого шкільного віку.
4. Систематизувати колективні форми роботи у налагодженні міжособистісних стосунків учнів молодшого шкільного віку в освітньому процесі початкової школи.

Методи та організація дослідження: При здійсненні дослідження нами використовувалися такі **методи:**

- теоретичні: аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури з проблем дослідження; порівняльно-зіставлений аналіз, теоретичний синтез, узагальнення;
- емпіричні: спостереження, бесіда, вивчення передового педагогічного досвіду, соціометрія, педагогічний експеримент; методи математичної статистики та обробки інформації.

Експериментальна база дослідження: Загальноосвітня школа I-III ступенів № 20.

Апробація результатів дослідження здійснювалась у процесі експериментальної роботи в школі, на міжнародній студентській науково-практичній конференції «Гармонизация психофизического и социального развития детей дошкольного возраста» (м. Мінськ, 2020 р.), IV та V Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (м. Вінниця, 2020, 2021 р.р.) та IV Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами» (м. Вінниця, 2020 р.). (див. Додаток Д)

Основні результати дослідження висвітлено у чотирьох одноосібних публікаціях автора, а саме:

1. Науменко Виктория. Проблема целостного развития ребенка как субъекта детских видов деятельности / В.Науменко // Гармонизация психофизического и социального развития детей дошкольного возраста : материалы Междунар. науч.-практ. конф. студ. и мо-лодых ученых, г. Минск, 23 апреля 2020 г. / Бел. гос. пед. ун-т им. М. Танка; редкол. О.В. Леганькова (отв. ред.), Л.В. Финькевич, М.С. Мельникова; Т.В. Поздеева. – Минск: БГПУ, 2020. – С. 186-188

2. Науменко Вікторія. Специфіка використання колективних творчих справ у виховній роботі з дітьми молодшого шкільного віку / В.Науменко //Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 3 березня 2020 р.) / за ред. О. А. Голюк : Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2019. – Вип. 9. – С. 222-224

3. Науменко Вікторія. Формування міжособистісних стосунків молодших школярів у процесі колективних форм діяльності / В.Науменко // Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами: збірник матеріалів ІV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 10-11 грудня 2020 р.) / редкол.: О. П. Демченко, В. І. Імбер, Н. С. Казьмірчук, Н. О. Комарівська, Л. В. Любчак, Н. А. Олійник, А. В. Хіля ; за заг. ред. О.П.Демченко. – Вінниця, 2020. – Вип. 3. – С. 94-97

4. Науменко Вікторія. Використання колективних форм роботи на уроках у контексті ідей Нової української школи / В. Науменко // Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 22-23 квітня 2021 р.) / за ред. О.А.Голюк ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля, 2021. – Вип. 10. – С. 225-226

Структура роботи: дипломна робота складається із вступу, двох розділів основного тексту, висновків, списку використаних джерел – 50, додатків. Загальний обсяг роботи 113 сторінок, основного тексту – 75 сторінок.

ВИСНОВКИ

Нами була розглянута важлива проблема навчання та виховання молодших школярів – використання колективних форм роботи у налагодженні міжособистісних стосунків молодших школярів. Вивчивши стан даної проблеми у відповідній літературі, ми прийшли до висновку, що вона досить актуальна. Проблема міжособистісних стосунків дітей з ровесниками достатньо детально вивчалась науковцями різного рівня (В.В.Абраменкова, І.В.Дубровіна, М.І.Лісіна, О.В.Киричук, В.С.Мухіна, Я.Л.Коломинський, А.М.Прихожан, Е.О.Смірнова, В.Г.Утробіна, та ін.). В ході багаточисленних досліджень у цій галузі накопичена велика кількість інформації щодо застосовування колективних форм роботи у налагодженні міжособистісних стосунків між дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку.

В результаті аналізу наукової літератури нами було здійснено дефінітивну характеристику основних понять проблеми дослідження та проаналізовано різні підходи до визначення змісту понять «міжособистісні стосунки», «колективні форми роботи». Аналізуючи психолого-педагогічну літературу з питань міжособистісних стосунків, ми зіткнулися з безліччю підходів до характеристики поняття «міжособистісні стосунки». Дуже часто в наукових публікаціях поняття «міжособистісні відносини» ототожнюється з такими поняттями як «міжособистісна взаємодія», «міжособистісне спілкування», «взаємостосунки», «взаємодія» і т.д.

У працях Є.В. Андрієнко міжособистісні стосунки виступають унікальною соціальною системою, в центрі якої знаходиться сама людина зі своїми потребами і мотивами, домінуючими індивідуальними особливостями, соціальними якостями. Ще одне визначення поняття «міжособистісні стосунки» дає Е.О. Смірнова. На думку вченої, міжособистісні стосунки обумовлюють становище людини в колективі, її емоційне благополуччя або неблагополуччя в даній групі.

У нашому дослідженні ми спираємося на визначення міжособистісних стосунків у дитячому віці, запропоноване В. В. Абраменковою, в якому міжособистісні стосунки виступають як «суб'єктивно пережиті зв'язки між дітьми, які визначаються їх міжособистісною взаємодією і змістом спільної діяльності». Хочемо зазначити, що багато дослідників визначають колективну форму роботи як форму співпраці, де взаємодія йде в парах змінного складу або мікрогрупах. Також колективна форма роботи – це така його організація, при якій навчання здійснюється шляхом спілкування в динамічних парах, коли кожен вчить кожного.

Адже спілкування з однолітками відіграє найважливішу роль в житті молодшого школяра. Воно є умовою формування громадських якостей особистості дитини та проявом розвитку колективних взаємин дітей. Тому дуже важливо використовувати колективні форми роботи. Але при організації колективних форм роботи слід враховувати вікові особливості дітей і рівень розвитку колективу. Також колективні форми роботи роблять урок більш цікавим, живим, активізують розумову діяльність, формують і розвивають мотивацію учнів у співпраці, включають кожного учня в активну роботу на весь урок, створюють умови живого спілкування, дають можливість розмовляти, поправляти і оцінювати дітей, також дають можливість багаторазово повторювати матеріал, допомагають вчителю пояснювати, закріплювати і постійно контролювати знання, вміння і навички у дітей всього класу при мінімальній витраті часу уроку.

Також у процесі нашого дослідження ми вивчили та визначили рівень сформованості міжособистісних стосунків сучасних учнів молодшого шкільного віку. В ході підготовчого етапу емпіричного дослідження нами було проаналізовано інструментарій, який досліджує міжособистісні стосунки та використано методику гра-бесіда «Секрет» (Т.А. Репіна), соціометрію Дж. Морено та методику Рене Жиля. У ході проведеної роботи та аналізу результатів діагностики учнів за трьома методиками нами було

виявлено, що у 4 дітей низький рівень сформованості міжособистісних стосунків, що становить 26,65% від усіх учнів класу; у 7 (46,7%) – середній рівень сформованості міжособистісних стосунків, та у 4 дітей (26,65%) виявлено високий рівень сформованості міжособистісних стосунків у навчально-виховному колективі класу.

Отже, у класі сформувалися досить непогані стосунки між дітьми. Але є і діти, які почувають себе самотніми у класі. Однією з причин може бути неактивність дитини, сором'язливість. Проблема міжособистісних стосунків в молодшому шкільному віці вимагає від вчителів і батьків пильної уваги і вивчення, оскільки молодший шкільний вік є періодом, коли у дитини зростає потреба в розширенні і поглибленні взаємин з оточуючими.

У процесі дослідницької роботи нами було систематизовано колективні форми роботи, які сприяють у налагодженні міжособистісних стосунків учнів молодшого шкільного віку в освітньому процесі початкової школи. До основних колективних організаційних форм навчання відносяться: парна, групова та фронтальна. І в залежності від теми уроків та індивідуальних особливостей дітей можна обирати певну форму роботи.

Також хочеться наголосити на важливості КТС. Адже КТС – форма роботи, яка спрямована на: розвиток творчих здібностей; розвиток інтелектуальних здібностей; реалізацію комунікаційних потреб; навчання правилам і формам спільної роботи. Колективна творча справа, збагачуючи колектив і особистість соціально цінним досвідом, дозволяє кожному проявити і вдосконалювати кращі людські задатки і здібності, потреби і стосунки, рости морально і духовно. Існують такі види колективних творчих справ, як трудові, пізнавальні, художні, спортивні, суспільно-політичні та організаторські.

Варто підкреслити необхідність використання у формуванні міжособистісних стосунків молодших школярів ігрового спілкування. Це колективне ігрове спілкування спрямоване на налагодження дружніх стосунків у колективі у формі гри за вигаданим сюжетом, із розподілом

ролей. Також КІС сприяє емоційній рівновазі особистості учня, його самоствердженню, самореалізації у колективі.

На завершення пропонуємо декілька методичних рекомендацій щодо використання колективних форм роботи у налагодженні міжособистісних стосунків молодших школярів:

- колективні форми роботи потрібно використовувати під час проведення більшої частини уроків;
- у процесі організації колективної роботи надавати перевагу творчим завданням;
- під час розподілу дітей на групи враховувати їх індивідуальні можливості та здібності;
- раціонально поєднувати колективні форми роботи та самостійну роботу учнів.

Для налагодження міжособистісних стосунків пропонуємо використовувати КТС, колективне ігрове спілкування тощо.

Таким чином гіпотеза нашого дослідження про те, що процес формування міжособистісних стосунків молодших школярів буде ефективним за умов: опори на досвід класиків педагогіки та сучасний передовий педагогічний досвід використання КТС у формуванні міжособистісних стосунків школярів; врахування специфіки організації колективної творчої діяльності з молодшими школярами; високого рівня обізнаності педагогів з методикою проведення різних видів колективних творчих справ з молодшими школярами доведена, мета нашої роботи досягнута.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абраменкова В.В. Социальная психология детства: развитие отношений ребенка в детской субкультуре. М. Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2000. 416 с.
2. Акпинар Л.Е. Інтерактивні технології навчання в початковій школі: навч. посіб. Київ : Слово. 2014. 288 с.
3. Амельков, А.А. Психологічна діагностика міжособистісного. М.: «Сприяння». 2006. 108 с.
4. Андриенко Е.В. Социальная психология : Учеб. пособ. М.: Академия, 2001. 262 с.
5. Білик Т.С. Застосування інноваційних технологій на уроках математики в початкових класах // Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті сучасних освітніх парадигм: збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв (Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 5-6 квітня 2017 р.) / за ред. О.А. Голюк; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2017. Вип. 6. С. 71-74.
6. Білик Т. С. Особливості організації групової діяльності молодших школярів на уроках математики. Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія : зб. Наук. Праць / за ред. кол.: А. М. Коломієць, В. І. Шахов, О. В. Акімова та ін.; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця : Твори, 2020. Вип. 61. С. 18-23
7. Бодальов А. А. Особа і спілкування: Вибр. психол. М. : Міжнар. псих. акад. 1995. 326 с.
8. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. М.: Просвещение, 1968. 464 с.
9. Бондаренко З.П., Шляхова А.В. Вплив стосунків у колективі на особистісний розвиток молодших школярів // Молодий вчений. Херсон: «Гельветика», 2020. № 8. С. 11-15.

10. Боришевський М.Й. Взаємини в учнівському колективі і формування особистості // Початкова школа. К.: «Всесвіт». 2003. № 5. С. 55-58.
11. Бучківська Б.В., В.О.Сухомлинський про вплив дитячого колективу на особистість // Педагогіка і психологія. 1999. №4. С. 142-149.
12. Волошина І.В. Креативне навчання на уроках математики // Початкова школа, 2011. № 30–31. С. 3-14.
13. Гавриляк І.С. Ідеї становлення освітніх інновацій в сучасній Україні // Молодий вчений. 2019. № 3.1 (55.1), березень 2018. С. 23-26.
14. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь. 1997. 386 с.
15. Дубровіна І. В. Формування міжособистісних стосунків школярів // Шкільний світ, 2018. № 5. С. 13-15.
16. Дудка У.Т. Використання інноваційних технологій навчання як запорука ефективності освітнього процесу // Шкільний світ. 2020. № 9. С. 188-194.
17. Эльконин Д. Б. Детская психология. М.: Учпедгиз, 1960. 328 с.
18. Іванов І.П. Енциклопедія колективних творчих справ. М.: «ПЕДАГОГІКА».1989. 324 с.
19. Казьмірчук Н.С. Використання проектних технологій на уроках математики у початковій школі // Молодий вчений. 2019. № 5.2 (69.2), травень. С. 126-131.
20. Катериняк М.П. Сучасні методи навчання в закладах освіти // Шкільний світ. 2020. № 6. С. 194-204.
21. Коберник Г. І., Організація парної форми навчальної діяльності // Початкова школа. 2017. №2. С. 20-23.
22. Колеснік К.А. Формування у дітей навичок групової діяльності на основі використання рухливих ігор // Молодий вчений. 2019. № 5.2 (69.2), травень. С. 139-142
23. Колеснік К.А. Особливості організації групової діяльності учнів у початковій школі // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми //

Збірник наукових праць. Випуск 46 / редкол. Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2016. С. 26-30.

24. Колеснік К.А. Модель організації групової діяльності учнів при вивченні художнього твору // Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті сучасних освітніх парадигм: збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв (Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 5-6 квітня 2017 р.) / за ред. О.А. Голюк; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2017. Вип. 6. С. 77-80.

25. Кондратьєва С.В. Міжособистісне пізнання та його роль у спілкуванні. М.: «Просвіта». 2012. 275 с.

26. Концепція «Нова школа. Простір освітніх можливостей». URL: [http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/\(09.04.2021\)](http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/(09.04.2021))

27. Корнійчук О.В. Організація колективної пізнавальної діяльності школярів у навчальному процесі початкової школи // Студентський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Тернопіль, 2005. Вип. 10. С. 89-91

28. Котлова Л.О. Особливості міжособистісних взаємовідносин молодших школярів у шкільному колективі // Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук у ХХІ столітті: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної Інтернет- конференції (17-18 березня 2020 р. м. Одеса). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2020. С. 18-21.

29. Iryna Lapshyna, Lyudmila Lyubchak. Using the Technology of Collective Game Communication in the Process of Forming the Diamonological Competency of Primary School Pupils // Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference. Volume II. School Pedagogy. Preschool Pedagogy. May 24th -25th, 2019. Rezekne, Rezekne Academy of Technologies. 2019 . P. 267-279

30. Лапшина І.М. Підготовка майбутніх вчителів до впровадження групових форм роботи навчання молодших школярів. // Нова українська школа в умовах викликів сучасності: зб. Тез доповідей І Всеукраїнської науково-практичної конференції, 11 квітня 2019 року / за заг. ред. Л.В. Задорожної-Княгницької. Маріуполь: МДУ, 2019. С. 210-213.
31. Лотоцька А. Організація дистанційного навчання: методичні рекомендації . URL: <https://mon.gov.ua/> /2020/recomendazii-dustanciynaosvita-2020. (15.09.2021р)
32. Лученко Н. В. Колективні творчі справи в початковій школі // Виховна робота у школі. 2018. № 7. С. 29-31.
33. Любчак Л.В. Формирование культуры общения школьников в процессе групповой работы на уроках в начальной школе. *Formation of Communication Culture of Schoolchildren in the Process of Group Work at the Lessons of Primary School // SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference. Volume III. May 22th-23th, 2020. 328-341.*
34. Мазула Л.Ф. Колективна творча справа як засіб формування особистості через учнівський колектив // Виховна робота в школі. 2019. №1. С.43-46.
35. Макаренко А.С. Колектив и воспитание личности. М., «Педагогика». 1972. 345с.
36. Мороз О.І. Особливості формування міжособистісних взаємин дітей на етапі переходу від старшого дошкільного до молодшого шкільного віку // Актуальні проблеми психології: зб. Наук. Праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України. Житомир: «Вид. ЖДУ ім. І. Франко». 2010. Т. VII, 16сх. 24. С. 184-190.
37. Нечипоренко В.О. Міжособистісні стосунки школярів // Учитель початкових класів. 2019. № 3. С. 17-18.
38. Нор К.Ф. Ефективність використання групових форм навчальної діяльності молодших школярів // Зб. матеріалів науково - практ. конф. МДПІ. Миколаїв. 2015. С. 72-74.

39. Резнік Н.О. Колективна творча діяльність молодших школярів як вид суспільної діяльності // Початкова школа. 2020. № 3. С. 4-5.
40. Скрипченко О.В., Загальна психологія: Навч. підручник. К.: Либідь. 2005. 464 с.
41. Смирнова Е.О. Соотношение межличностных отношений в раннем онтогенезе // Вопросы психологии. 1994. №6. С.5-15.
42. Сусллова Т.І. Особливості використання інтерактивних методів навчання молодших школярів // Початкова освіта. 2016. № 20. С. 4-5.
43. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину. Вибрані твори: У 5-ти т.Т.2. К. 1976. С. 196-202.
44. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. Вибрані педагогічні твори: Т.1. К. 1976. С. 59-60.
45. Фельдштейн Д.И. Закономерности развития деятельности как основа развития личности. М. 2006. 304 с.
46. Хом'юк І. В. Використання розвивальних завдань на уроках математики в початковій школі // Нова українська школа в умовах викликів сучасності: зб. Тез доповідей І Всеукраїнської науково-практичної конференції, 11 квітня 2019 року / за заг. ред. Л.В. Задорожної-Княгницької. Маріуполь: МДУ, 2019. С. 130-132.
47. Швардак М.В. Вплив колективного творчого виховання на розвиток колективістської свідомості молодших школярів // Актуальні проблеми наукового й освітнього простору в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 14-15 травня 2018р., Мукачево. Том 1 / Ред.кол. : Щербан Т.Д, (гол.ред.) та ін. Мукачево. Вид-во «Карпатська вежа», 2018. 390 с.
48. Шевцова О.М. Розвиток міжособистісних стосунків молодших школярів // Психологічний журнал. 2020. № 10. С. 15-17.
49. Швець К. Роль колективної творчої діяльності у вихованні молодших школярів // Початкова школа. 2019. № 5. С. 21-23.

50. Якобсон С. Г. Анализ психологических механизмов регуляции этического поведения детей // Вопросы психологии. 1979. № 1. С. 38-48.